

Eőry Gabriella

Életutak a 19. századi Szegeden

Intergenerációs mobilitásvizsgálat egy történeti adatbázis segítségével

Korábbi, kaszinótörténeti kutatásaim során került a kezembe Habermann Gusztáv *Adattár a szegedi polgárcsaládok történetéhez* című munkája,¹ mely Czímer Károlynak a Szeged Belvárosi Kaszinó történetét² bemutató kötetén alapszik. Az adattár szerkesztői³ kizárólag a Czímer kaszinótörténetében előforduló neveket gyűjtötték ki és kutatták fel a hozzájuk kapcsolódó életrajzi adatokat. Czímer könyvében egyrészt, tárgyának megfelelően, a kaszinó története szempontjából jelentős személyeket, másrészt a város közéletében aktív részt vállaló, a város történetében fontos szerepet játszó embereket említi meg, vagyis munkája nem korlátozódik csupán a kaszinó tényleges tagságára.⁴ Ezért fogalmaz úgy Habermann a személyi adattár bevezetőjében, hogy a kötetben „kb. kétszáz évet átfogó város-történet található.”⁵ A kaszinó társadalmáról Czímer úgy nyilatkozott, hogy az Széchenyi 1833-ban tett látogatása után lett népszerű a városi értelmiségi réteg körében, míg addig az elsősorban külföldi eredetű iparos és kereskedő családok egyesületének számított.⁶ Alábbi tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a fenti forrás felhasználásával a szegedi polgárság foglalkozási mobilitását elemezzem.

Az eddig elmondottak alapján azt feltételezhettem, hogy az önálló keresetűek és a városi értelmiség mellett más foglalkozási csoport nem, vagy csak elvétve lesz jelen a mintában. Az iparosok és kereskedők közül feltehetően a jómódúak, vagy a város életében említésre méltó szerepet vállalók voltak azok, akik a kaszinóba beiratkoztak, a városi értelmiséget alkotó tisztviselők és egyéb szellemi foglalkozásúak pedig állásuknál fogva bírtak társadalmi tekintéllyel és elismertséggel. Vagyis az adattár szereplőinek kvantitatív elemzése fontos információkkal szolgálhat Szeged gazdasági értelemben beérkezett, és társadalmi tekintetben

¹ Habermann 1992: 5.

² A Szeged-belvárosi Kaszinó 1829-ben a Pesti Casino megalakulását követő első alapítási hullám idején alakult. A kezdetben „Társalkodási egyesület”, majd „Casinói egyesület” néven szereplő egyesület 1839 körül a „Palánki”, majd tíz év múlva a „Belvárosi kaszinó” nevet vette fel. Az alapításban többek között Götz János szappanfőzészből meggazdagodott vállalkozó, háztulajdonos, ifjú Schaeffer Ádám vaskereskedő, Fadgyas Pál ügyvéd, Aszódi Tóth János nagykereskedő és táblabíró, valamint Pintér János játszott meghatározó szerepet.

³ A kötet szerkesztésében Barta László, Blazovich László, Gaál Endre, Kruzslíc István és Víg Zoltán vettek részt.

⁴ Az összes adattárba került személynek a 66%-a volt kaszinótag.

⁵ Habermann 1992: 5.

⁶ Czímer 1929: 25. Lásd még: Gergely 1985b: 714–715.

legelőkelőbb és legaktívabb rétegről. Természetesen mindvégig szem előtt kell tartanunk azt a tényt, hogy a jelen vizsgálat alapját képező minta nem tekinthető reprezentatívnak Szeged teljes társadalmára nézve.

A kutatás során fontos cél volt, hogy a számok mögött ne vesszenek el az emberek, hogy olyan személyes életutak kerüljenek felszínre, amelyek szemléltetik a város társadalmában végbement változásokat és megmutatják a társadalmi át-retegződés irányát és fő jellemzőit is.⁷ Vizsgálatom a mintába került egyéneknek a foglalkozási dimenzió mentén való, az apjuk foglalkozási pozíciójához viszonyított elmozdulását elemzi, melynek során az apák és fiúk generációja között nem csak a foglalkozásváltást, de a foglalkozás megtartását is követem. Fontosnak tartom továbbá megmutatni, hogy a foglalkozásváltás mely esetekben eredményezte egyben a rendi határok átlépését is. A kiemelt példák megmutathatják, hogy a régi városi polgárságból és az új polgári elemek sorából hogyan lépett át a fiúk nemzedéke az értelmiségiek vagy a tisztviselők közé. Kik voltak azok, akik a városi társadalom vagyoni, tevékenység és rang szerinti hierarchiájában képesek voltak feljebb lépni, nemcsak foglalkozást, de réteget és életmódot is tudtak váltani. A vizsgálat során kimutathatóvá válik, miként alakult a rendi társadalomban, illetve ennek felbomlása során a foglalkozási mobilitás Szegeden. Érdeklődésem fókuszában az áll, kirajzolódnak-e mintázatok, kitapintható-e, mely társadalmi csoportok, foglalkozások képviselői tartották fontosnak fiaik iskoláztatását és melyek voltak képesek ezt biztosítani. Mely foglalkozási csoportokban jellemző inkább az apai foglalkozás folytatása? Továbbá, ezek a mintázatok különböznek-e az egyes generációkban, vagy esetleg generációkon átívelő folytonosság figyelhető meg?

A forrás az apáknál csak egy foglalkozást jelölt, a fiúknál azonban több esetben is az iskolától a nyugdíjba vonulásig követte az adott személy karrierjének főbb állomásait. Az intergenerációs mobilitásvizsgálatok rendszerint az apa és a fiú foglalkozásának összehasonlítását célozzák a pálya elején, a házasságkötés idején⁸ vagy esetleg a pálya csúcának ítélt ponton is. Természetesen az ennél több időpontban való mérés is lehetséges vizsgálati módszer. Jelen tanulmányban azonban csak a fiúk pályakezdő foglalkozását vettem figyelembe az adattár másodlagosforrás-jellege és annak egyenetlenségei miatt.

Az adattárból létrehozott adatbázis 948, 1715 és 1902 között született személy adatait tartalmazza, melyben egyaránt található kaszinótagok és a kaszinóba be nem iratkozottak is. Ennek alapján két alcsoportot lehetett létrehozni. Az adatsorokból azonban kiderült, hogy a kaszinótagok és a nem tagok között nem mutatható ki szignifikáns különbség a foglalkozási mobilitás tekintetében, így megkülönböztetésük az elemzés során nem volt releváns. Az adattárban szereplő 948 emberből tehát a jelen vizsgálatba csak azok kerülhettek be, akiknek ismert volt az apja foglalkozása is (445 fő) és akiknek apja Szegeden

⁷ Bácskai Vera „programadó” megállapításait szem előtt tartva. Bácskai 2007: 375.

⁸ A házasságkötés idején mért foglalkozási mobilitással kapcsolatos problémára és az egyes mérési lehetőségekre lásd Long 2013: 5.

élt és dolgozott (358 fő). Mivel 1760 előtt csupán ketten, 1760 és 1780 között pedig csak hatan születtek, ők nem kerültek be az elemzésbe, így végül az általam vizsgált mintát 350 személy alkotja, nyolc, generációnak nevezett csoportba rendezve. A fentiekből következően az 1780 előtt született személyek esetén csak néhány egyéni mobilitási utat mutatok be, de attól kezdődően már részletesebb elemzésre, a tendenciák vizsgálatára is volt lehetőségem. Az egyes generációs csoportokba került személyek számát az alábbi táblázat tartalmazza.

1. táblázat

Az egyes generációkba került személyek száma

A mintaszemély születési éve	A generációban szereplő személyek száma
1760 előtt	2
1760–1780	6
1780–1800	16
1800–1820	69
1820–1840	60
1840–1860	59
1860–1880	74
1880–1902	72

Azt, hogy az adattárban található megnevezések alapján milyen foglalkozási kategóriákat alakítok ki, elsősorban az határozta meg, hogy segítségükkel mikro-jellegű, személyes életutakon alapuló elemzést lehessen készíteni. Végeredményben tizenkilenc foglalkozást lehetett megkülönböztetni, ezeket négy kategóriába rendeztem. Az első kategória az önálló keresetűek csoportja, melybe iparosok, kereskedők, magánzók, gazdálkodók, hajósgazdák, háztulajdonosok és földbirtokosok kerültek. A második kategóriába az értelmiségieket soroltam, ezen belül ügyvédek, orvosok, tanárok, mérnökök, gyógyszerészek, művészek és papok, lelkészek szerepelnek. A harmadik csoport a tisztviselőket foglalja magába, városi hivatalnokokat, magántisztviselőket, bank- és takarékpénztári tisztviselőket, MÁV és postai alkalmazottakat. S végül egy nem túl népes csoport lett a katonáké.

A vizsgálatba került 350 személy foglalkozási megoszlásait generációnként elemezve jól látható, hogy az apák körében mindvégig az önálló egzisztenciák voltak többségben. Arányuk 23 és 30% között mozgott az 1800 és 1860 között született személyek három generációjában, majd ezt követően 20% alá zuhant. Vagyis a vizsgált időszakban előre haladva az önállóak dominanciája az egyes generációkban szereplők apái között egyre kevésbé volt jellemző. Helyettük

a tisztviselők aránya nőtt meg jelentősen, sőt az 1860 és 1880 között született személyek apái körében felül is múlta az önállóakét.

2. táblázat

Az egyes generációkban szereplők apáinak foglalkozási megoszlása

A minta- személyek (fiúk) születési éve	értelmiségi	önálló	tisztviselő	katona	A generációban szereplők teljes létszáma
1780–1800	0	10	6	0	16
1800–1820	7	43	18	1	69
1820–1840	5	43	11	1	60
1840–1860	11	33	13	0	57
1860–1880	13	26	33	2	74
1880–1902	15	32	25	0	72

A vizsgált személyek (fiúk) esetén ugyanakkor az értelmiségi foglalkozásúak adták a többséget. Részesedésük az 1860 után született személyek körében csökkent, amivel párhuzamosan a tisztviselők aránya megnövekedett. A fiúk között az önállóak aránya már a vizsgált korszak elején sem volt jelentős, és gyakorlatilag teljesen jelentéktelenné vált a 1860 után született mintatagok között.

3. táblázat

Az egyes generációkban szereplők (fiúk) foglalkozási megoszlása

A minta- személyek (fiúk) születési éve	értelmiségi	önálló	tisztviselő	katona	A generációban szereplők teljes létszáma
1780–1800	1	6	9	0	16
1800–1820	38	15	14	2	69
1820–1840	34	13	11	2	60
1840–1860	30	14	11	2	57
1860–1880	26	5	38	5	74
1880–1902	34	8	26	4	72

Az intergenerációs mobilitást vizsgálva mindenkit, aki az apjától eltérő foglalkozást űzött és ezáltal más foglalkozási kategóriába került, mobilnak tekintetem. Mindezek mellett azonban fény derült arra is, hogy az ilyen módszer alkalmazásával megállapított mobilitási arányoknál magasabbnak tekinthetjük a tényleges elmozdulások számát. Sok esetben ugyanis az egyes életutak vizsgálata során derült csak ki, hogy foglalkozásváltás, sőt mobilitás úgy is történhetett, ha a fiú az apjához képest nem került más foglalkozási kategóriába, de azon belül mozdult el.

Kutatásom tehát mindenekelőtt a generációk közötti foglalkozási mobilitás meglétét igyekezett igazolni és annak időbeli határait meghatározni. Kiinduló kérdésem pedig az volt, hogy más európai városokhoz hasonlóan⁹ Szegeden is a foglalkozásváltás volt-e az uralkodó tendencia a városi társadalom vizsgált szelvényében.

A FOGLALKOZÁS ÁTÖRÖKÍTÉSE: IMMOBILITÁS

Az apák és a fiúk foglalkozási megoszlása között mért, az önálló keresetűek arányára vonatkozó eltérés nagy volumenű, intergenerációs értelemben felfelé irányuló mobilitásra engedett következtetni, ami egyben a foglalkozás-átörökítés gyengességét is jelezte. A foglalkozásöröklés gyakorisága a legidősebb generációban 28% volt, az 1820 és 1840 között született generáció tagjai között átmenetileg visszaesett, a generáció tagjainak kevesebb, mint egyötöde folytatta apja foglalkozását. A következő húsz évben születettek csoportjában ismét 28%-os átörökítési gyakoriság volt mérhető, ami a vizsgált időszak végére folyamatosan csökkent. Az 1860 és 1880 között született személyeknek már csak alig több, mint egyötöde, az utolsó generáció tagjainak pedig csupán 14%-a örökölte meg apja foglalkozását vagy üzletét.¹⁰ Vagyis a számok csökkenő, bár nem egyenes vonalúan csökkenő tendenciát mutatnak.

Az összességében hatvannyolc, az apai foglalkozást folytató személy között a legtöbben apjuk iparos mesterségét vagy kereskedő üzletét folytatták, a harmadik leggyakrabban örökölt foglalkozás pedig az ügyvédeké volt. A legegyszerűbb esetekben a fiúk az apa vállalkozását vették át, kereskedőként, rézművesként, tímárként, vaskereskedőként, hajósgazdaként. Vagy adott esetben ugyanúgy ügyvédek, orvosok, hivatalnokok esetleg katonák lettek, mint az apáik. Az egyéni életutak vizsgálata azonban annál is inkább fontosnak mutatkozott, mert megesezt, hogy a foglalkozási kategorizáció elfedte a mobilitás tényét és hibásan, az apai foglalkozáshoz képest mozdulatlanságra engedett következtetni.

Mayer Ferdinánd 1817-ben született, apja kékfestő volt és a fiát szintén iparosnak szánta. A fiú azonban pályáját nem apja foglalkozásában kezdte, hanem

⁹ Makowski 1993; Pinol 1993; Ericsson 1993.

¹⁰ Az önálló keresetűek foglalkozásátörökítésére vonatkozóan: Bódy-Szabó 1996: 321.

szücs lett, később pedig vaskereskedő. Ez utóbbi vállalkozás feltehetően nagyon sikeres volt, hiszen Mayer Ferdinánd később több házat is építtetett Szegeden, majd megalapította a Szegedi Keramit- és Műtéglagyárat. Brauswetter János (1817) esetében szintén azt látjuk, hogy apjához hasonlóan szolgáltató iparos maradt, de valójában Brauswetter új mesterséget tanult. Apja ugyanis fodrász volt, fia viszont, feltehetőleg nagybátyja, Auer József órásmester hatására, Münchenben tanult és szintén órásmester lett.

A tényleges foglalkozásöröklők között voltak olyan példák, ahol a fiúk az apai mesterség vagy üzlet átvétele után jelentős fejlesztésbe kezdtek. Ströbl József például új szintre emelte az apjától megörökölt üzletet. Az 1838-ban született Ströbl apja, Ströbl Ignác Alsó-Ausztriából költözött Szegedre és nyitott Aranyoroszlán néven kávéházat, melynek vezetését fia 22 éves korában átvette. Ezt követően a kávéházat átköltöztette egy általa építtetett házba, és azt Aranyoroszlánról Ströblre nevezte át. Az 1849-ben született Bába Sándor apja nyomdász és könyvkötő foglalkozását folytatta ugyan, de míg apja „csak” kiadója volt a *Szeged* című hetilapnak, addig az ifjabbik Bába a *Szegedi Napló* kiadó tulajdonosává lépett elő. Ez esetben az apa személyében egy igazi újítóról volt szó, aki 1843-ban költözött Szegedre, s nemcsak a legújabb nyomdatechnikát használta, hanem könyvesboltot és könyvkötő műhelyt, majd kölcsönkönyvtárat is nyitott. Nem csoda hát, hogy fia szintén ezt a pályát választotta, de a laptulajdonlással feljebb is lépett a státushierarchiában. Be is került a legnagyobb adózók közé; ennek alapját a fent leírt ipari-kereskedelmi tevékenység adta. Kass (Kasch) János (1856) vendéglős apja után szintén a vendéglátásban kereste a megélhetését, de már egy kicsit nagyobb volumenű vállalkozás keretében: nemcsak a Tisza Szállót bérelte, de saját szállodát is építtetett. A Tisza Szálló tulajdonosa, Juránovics Gyula (1870) szintén apja foglalkozását folytatta, de vezetése alatt a szálló részvénytársasággá alakult. Utóbbiak szintén jó példák arra, hogy az iparos, kereskedő, vendéglős apa fia ugyan megtartja és folytatja apja tevékenységét – vagyis foglalkozási értelemben nem mobilis, de az üzlet fejlesztése, átalakítása eredményeképpen presztízse és vagyoni állása is kisebb-nagyobb mértékben megváltozik.

A testvérek életútvizsgálata során úgy tűnik, hogy az önálló keresetűeknél sokkal gyakoribb volt az a szülői¹¹ stratégia, amely az egyik gyereket más foglalkozás felé terelte, a másikat pedig a meglévő üzlet vagy vállalkozás továbbvitelére sarkallta. Vagyis egy családon belül a foglalkozásmegtartás és mobilitás is jelen lehetett, de az nem látszik egyértelműnek, hogy az idősebb vagy a fiatalabb testvér volt-e inkább az apai foglalkozás folytatója. Az Aigner testvérek története például pont ez utóbbi mintát mutatja be nekünk. Aigner Károly 1806-ban, testvére, József 1808-ban született. Apjuk, Jakab, fűszerkereskedő volt, idősebb fiát a gimnázium után Pestre küldte egyetemre, ahol az gyógyszerész diplomát szerzett, majd pedig saját gyógyszerterárat állított fel. Feltehetően fiatalabb fiával is ez volt a terv,

¹¹ Tanulmányomban családi stratégiát és nem kizárólagos apai döntéshozást feltételezek a gyerekek jövőjével kapcsolatos döntések mögött. De Bellaigue 2019; Popp 2021.

hiszen ő is gyógyszerészsegédként dolgozott a gimnázium után, de végül mégis a fűszerkereskedés mellett maradt és 1831-ben önálló üzletet is nyitott. Harcz János 1852-ben született, testvére, Lajos három évvel később. Apjuk mészárosmester volt, aki idősebb fiának más megélhetést szánt, így János gyógyszerész lett, öccse pedig átvette a családi üzletet. A Gabara testvérek szintén hasonló példát adnak a családi stratégiákra, a családon belüli átrétegződésre. Az 1853-ban született Vince a város ösztöndíjával festőművésznak tanult, két évvel fiatalabb öccse, Ferenc viszont apja csizmadia mesterségét vitte tovább. Felmayer Antal István és a két évvel később, 1858-ban született Felmayer Sándor a század második felében viszont a fent idézett, példákkal ellentétben a hagyományosabb utat követte. A fiatalabb fiú mint banktisztviselő találta meg a helyét, míg bátyja folytatta apja fűszerkereskedő hagyományát, először az apai üzletben, majd önállósodva is. Ottovay Károly (1870) apja vaskereskedő volt, aki neki mint idősebb fiának adta át a vaskereskedést. A hét évvel fiatalabb Istvánt viszont a Piarista Gimnázium után a Műegyetemre küldte, ahol építészmérnökként végzett.

Egy harmadik, ebben a kutatásban csak elvétve előforduló családi stratégia, amikor az iparos vagy kereskedő apa mindkét fiát ugyanarra a mesterségre tanította, tanította. Felmayer Antal szűrszabó és kékfestő 1816-ban született János és 1818-ban született Gusztáv fia is tímárműhelyt nyitott. Egy másik példa a század végéről a Danner testvérek életútja. Danner János terménykereskedő mindkét fia, János (1892) és Sándor (1894), az apai üzletet vitték tovább. Hogy ezt a vállalkozás sikeressége vagy talán ötlettelenség miatt tették, az nyilván megválaszolatlan e kutatás keretein belül. Feltehetjük azonban, hogy az apák ez esetben biztos és jó megélhetésnek ítélték azt a szakmát, amely felé mindkét fiú gyermeküket terelték.

A tisztviselők soraiban megfigyelhető foglalkozásátörökítésre a legkorábbi példa a Dugonics család két nemzedékének életútja. Dugonics András (1740) és Dugonics Ádám (1745) apja idősebb Dugonics András volt, aki tehetős városi polgárként igen befolyásos szereppel bírt a városi közéletben. Először adószedőként, majd városi rendőrkapitányként, később tanácsnokként működött, 1775-ben pedig a város polgármesterévé választották. Dugonics elsőszülött fia, András, 16 évesen lépett be a kegyes tanítórendbe, később a nagyszombati és a pesti egyetem tanáráként dolgozott, irodalmi tevékenysége is ismert volt. Csak 1808-as nyugdíjba menetele után költözött vissza Szegedre. Ezzel szemben a kisebbik fiú, Ádám, a Piarista Gimnázium elvégzése után továbbvitte a családi hagyományt azzal, hogy szerepet vállalt a városi közéletben. Először városi írnok, majd aljegyző, szószóló, később pedig városi tanácsnok, 1790 és 1796 között pedig ő is Szeged polgármestere lett. A két életpálya egy újabb példa a családi stratégiákra, ahol szintén nem az idősebb folytatta az apai utat, hanem más irányba indult, feltehetően esetében nem az egzisztenciális szükségszerűség volt a meghatározó, talán inkább az adottságai miatt küldték értelmiségi pályára. Státusza nem változott jelentősen azzal, hogy tanár, szerzetes tanár lett, tulajdonképpen felfelé mobilitást mutatott, hiszen kikerült a helyi elitből és országos szinten tudhatott

magáénak sikeres karriert. Ez természetesen a helyi elitben is helyet biztosított számára, amikor aktív évei után visszatért szülővárosába. Fiatalabb testvére tulajdonképpen megismételte az apai karriert, foglalkozási életútja szinte pontról pontra azonos volt apjával. A helyi elit legmagasabb szintjét is elérte polgármesterségével, miközben apjától örökölt anyagi biztonsága sem változott semmit. A Dugonics család harmadik generációjában Ádám fia, Dugonics Antal Károly folytatta apja és nagyapja városi közéletben folytatott karrierjét, de nem jutott annak csúcsára, aminek viszonylag korai halála is oka lehetett.

A Szilber család esetén szintén három generáción keresztül átörökített hivatalnoki állásról lehet beszélni. Szilber Benő (1793) és testvére, Szilber Ignác (1785) apja, János 1797 és 1799 között a város polgármestere volt. Benő jogot végzett, majd kórházfelügyelő lett, míg Ignác városi írnoki, majd városi levéltárnoki állást töltött be. Ebben az esetben tehát egyikük sem jutott olyan magasra, mint apjuk, de megmaradtak ugyanabban a foglalkozási ágban. A harmadik generációban Szilber (akkor már Bérczy) Benő fiai, Ferenc és Lajos, akik már az 1820-as években születtek, töretlenül folytatták a családi hagyományt és a Piarista Gimnázium elvégzése után jogi egyetemet végeztek, majd a város tisztviselői között helyezkedtek el.

Későbbi példa a század közepén született Fluck testvérek karrierje. Nemesi címmel rendelkező édesapjuk hivatalnok volt, a fiúk születése táján valószínűleg sóhivatali sótisztként, 1869-ben már sóeladási igazgatóként dolgozott. Nagyobbik fia, Fluck Béla (1858), katonai iskolát végzett Németországban és Temesváron, katonai pályára lépett és altábornagyi rangig jutott. Kisebbik fia, Fluck Ferenc (1870), nagyobbik bátyját követve katonai pályára lépett s tábornoki rangig jutott. Az apai hivatást pedig a középső fiú, Fluck Dezső (1860) vitte tovább, aki műegyetemet végzett, vízepítészként dolgozott Szegeden, majd Gyulán, később visszatérve Szegedre a folyammérnöki hivatal műszaki tanácsadója lett.

Az értelmiségi foglalkozások közül az ügyvédi hivatás átörökítése volt a leggyakoribb, de találunk néhány esetet az orvosok és a tanárok között is. Az életutakat vizsgálva általában második generációs értelmiségekről van szó, akik apjukhoz képest immobilitást mutattak. Ezt a mozdulatlanságot azonban megelőzte az apa intergenerációs mobilitása, melynek során az apai generáció tagjai szellemi pályára léptek. Az itt szereplő, foglalkozást megtartó ifjú nemzedék ezt a családi tőkét vitte tovább. Jól reprezentálja a fent leírt két generációs utat Fadgyas Gusztáv ügyvéd, a kaszinó alapításában is tevékeny részt vállaló Fadgyas Pál fia. Az idősebb Fadgyas a húszas években költözött Szegedre, a jogi egyetem elvégzése után, fia már itt született 1830-ban, apjához hasonlóan jogot végzett és ügyvédi irodát nyitott. Singer Vilmos szintén az 1820-es években költözött Szegedre s lett a zsidó kórház sebésze. Fiát, az 1829-ben született Mátyást a gimnázium után Bécsbe küldte orvosi egyetemre. Annak elvégzése után a fiú ott is helyezkedett el, majd visszaköltözött Szegedre és a közkórház igazgató főorvosa lett.

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy elsősorban az önálló apák, azon belül is az iparosok és kereskedők fiai voltak a leginkább hajlamosak arra, hogy

apjuk foglalkozását folytassák. A 19. századi foglalkozási mobilitást, illetve imobilitást vizsgálva kitént, hogy a század elejétől fogva egyre kevésbé mondhatjuk, hogy a foglalkozás megöröklése egy bevett, általánosan alkalmazott szülői stratégia lett volna Szegeden.

FOGLALKOZÁSVÁLTÁS: MOBILITÁS

Ahogy a fentiekben láthattuk, minden generációban egyre kisebb volt azok aránya, akik megörökölték apjuk foglalkozását. Következésképpen, a vizsgált időszakban az egymás követő generációkban egyre nagyobb intergenerációs foglalkozási mobilitás volt mérhető. Ez a mutató, nem töretlenül ugyan, de nőtt az idő előrehaladtával. A 1800 és 1820 között született generáció tagjai közül 27% volt mobilis, az utolsó generációban már 86% mozdult el az apjához képest.

Ahogy az az eddigiek alapján várható volt, a legkisebb mobilitás és a legnagyobb arányú önrekrutáció az önálló foglalkozásúak között volt mérhető. Az összesen tizenegy mobilis személy esetén egy kivétellel mindig az önálló foglalkozások közti mobilitásról volt szó. Az egyetlen kivétel Kup Gyula, akinek apja Kup János lőporraktári felügyelő volt, míg az 1855-ben született Gyula nevű fia a gimnázium elvégzése után kereskedő tanoncnak állt, majd női ruhakereskedést és műhelyt létesített. A Széchenyi téri üzlet olyan fényesen ment, hogy Kup 1912-ben az udvari szállító címet is elnyerte, majd cégét részvénytársasággá alakította át. Távolról tekintve Kup Gyula mobilitási útját könnyen ítélnénk lefelé irányuló elmozdulásnak, hiszen apja hivatalnoki munkája helyett a vállalkozói létet választotta. Életútja tanúsága szerint azonban a hivatalnok apa fia minden kétséget kizáróan igen sikeres kereskedő lett, ami jövedelem tekintetében biztosan apja fölé emelte.

Az uralkodó mobilitási irány az önálló foglalkozások művelőinél azonban nem a fenti, hanem az egyes önálló foglalkozások közötti elmozdulás volt. Ennek során az iparos apa fia kereskedő lett, vagy megfordítva, a kereskedő apa fia iparos foglalkozást választott. Felmayer Antal Pál (1826) és Felmayer Károly (1838) például mindketten foglalkozást váltottak, nem folytatták apáik üzletét, hanem új vállalkozásba fogtak. A Felmayer család a 18. század közepén Bécsből költözött Szegedre. Antal Pál és Károly unokatestvérek voltak, nagyapjuk Felmayer Antal szűrszabó és kékfestő mester volt. Antal Pál apja, szintén Antal, gyolcs és kelme-festő mesterként kereste a kenyerét, testvére, Károly József pedig – vagyis Károly apja – tímármesterként dolgozott. A harmadik generációba tartozó fiúk viszont mindketten fűszerkereskedést nyitottak. Felmayer Antal Pál boltjában saját maga előállította likőrt és ecetet is árusított. Üzletét fia, az 1856-ban született Felmayer Antal István vitte tovább, másik fia, a két évvel fiatalabb Sándor pedig a kétkezi munkát szellemi munkára cserélte és banktisztviselő lett.

Az ellentétes irányú mobilitást példázza Heksch Nándor (1886) története, akinek apja kereskedő volt, de ő ötvösként dolgozott, többek között a szegedi

fogadalmi templom ajtajának rézműveit is ő készítette. Ugyanígy elmozdult az iparos apjához képest az 1822-ben született Kovács István, aki nem apja kovácsmesterségét folytatta, hanem kőműves lett. Iskolai elvégzése után Németországban és Olaszországban járt tanulmányúton. Feltehetően igen sikeres építőmester volt Szegeden, ha megtehetette, hogy száz arany pályadíjat adományozzon a Tudományos Akadémiának. Hasonló volt a stratégia a Hoffer családban is, ahol az apa, Hoffer Ferenc 1815-ben született Károly nevű fia nem apja asztalosmesterségét folytatta, hanem szintén sikeres építőmester lett, Szeged sok köz- és magán-épületének építője volt. Kevésbé jellemző mobilitási irány volt viszont az 1881-ben született Aigner Gyula életútja, aki nem folytatta apja fűszerkereskedését, hanem 18 hold szőlő- és gyümölcsbirtokon gazdálkodott inkább.

Az értelmiségi foglalkozásúak intergenerációs mobilitása messze meghaladta a fentieket (ennél fogva az értelmiségiek körében mért önrekrutáció mértéke igen alacsony volt). A minta jellegéből adódóan azonban természetesen ugyanabból a forrásból táplálkozott, mint azok, hiszen az ügyvédek, orvosok, tanárok, mérnökök és gyógyszerészek leggyakrabban önálló egzisztenciájú apák gyermekei voltak. Ezekben az esetekben tudtam tetten érni a város azon iparosait, akiknek „fiaik már nem ritkán tekintélyes honoráciorok lettek a városban.”¹² Az ügyvédek esetében fokozottan igaz, hogy önálló apáktól származtak, emellett azonban jelentős a városi hivatalnok apák gyermekeinek jelenléte az ügyvédek és más értelmiségi foglalkozásúak között is. Mindössze három olyan esetet láthatunk, amikor más értelmiségi foglalkozású, tanár vagy mérnök apa küldi gyermekét jogi egyetemre és az később ügyvédi praxist is folytat. A többi értelmiségi foglalkozású személy rekrutációja közel azonos arányú volt az önálló és a hivatalnok apák fiai közül, valamint rájuk is igaz, hogy köreikben nagyon kicsi a más értelmiségi foglalkozású apáktól származók aránya. Az orvosok között csak egy gyógyszerész, két tanár és egy református lelkész apát találhatunk. A tanárok között csupán két mérnök apa, a mérnökök közt pedig mindössze egy ügyvéd és egy tanár apa szerepel.

Az orvosi pályát választók között egy szűrszabó, egy kereskedő-háztulajdonos és egy borbély apa fiai láthatjuk a mintában. Többek között az 1809-ben született Adler Ignácot, aki Adler Antal szűrszabó fiaként a pesti orvosegyetem elvégzése után megyei főorvosként dolgozott. Szintén érdekes életút volt Erőskövy (Steinhardt) Antalé (1808) és testvéréé Ignácé (1815), akiknek apja, Erőskövy János, borbély volt, de mindkét fia orvosi egyetemet végzett a gimnázium után. Antal a városi közkórház igazgató főorvosi címét is elnyerte, testvére, Ignác pedig annak főorvosa lett. A harmadik generációban Erőskövy Antal fia, az 1844-ben született János is folytatta apja foglalkozását.

A mintában szereplő hús tanári pályán működő személy közül érdekes példa az 1848-ban született Csonka Ferencé. Őt az apja, Csonka Vince kovácsmester, gimnáziumba adta, majd pedig a Műegyetemre járatta. Ferenc először ott lett

¹² Gergely 1985a: 486.

tanársegéd, majd visszakerült Szegedre a főreáliskola vegytan tanári állásába; később szegedi városi vegyész és a vegyészeti hivatal vezetője lett. Az 1875-ben született Lippay Györgyöt bérkocsi-tulajdonos apja a gimnázium után bölcsészkaron taníttatta. Lippay Budapesten filozófiából doktorált, majd Bécsben folytatott tanulmányai után visszatérve Szegedre a főgimnázium tanára lett, karrierje csúcán pedig tankerületi főigazgató volt, innen is vonult nyugdíjba. Szintén tanár lett az 1898-ban született Katona Miklós, a Polgári Tanítóképző Intézet későbbi igazgatója, akinek apja szabómester volt.

Művész karrierutakat igazán csak mutatóban találhatunk a mintában, a mindössze három itt szereplő személy mindegyike iparos apától származott. Joó Ferenc 1821-ben született, apja feltehetőleg jómódú szabómester volt, aki nemcsak Szegeden és Egerben, de Bécsben és Münchenben is képezte festőművésznek fiát. Gabara Vince (1853) festőművész mobilitási útjáról már volt szó a fentiekben, apja csizmadia volt. Az 1873-ban született Nyilassy Sándor édesapja pedig (még Pfeilschiffer néven) asztalos volt. Nyilassy érettségi után mintarajziskolába járt itthon és külföldön, visszatérve Szegedre ő is festőművészként dolgozott. Ezekben az esetekben kérdéses, hogy a lejátszódó foglalkozási mobilitás mennyiben jelentett jövedelmi értelemben is előrelépést, illetve, hogy a festőművészek társadalmi megbecsültsége vajon tényleg magasabban állt-e mint a tisztas iparosoké.

Hagyományos mobilitási útnak számított, ha az apa egyházi hivatásra adta fiát. A mintában található nem túl nagy számú példából a legkorábbi Kreminger György története. Kreminger 1790-ben született, apja szabómester volt, és tanulmányai elvégzése után vicediakónus, majd esperes-plébános lett Szegeden. Ugyanakkor fiatalabb testvére, Kreminger Dániel, apja szabóműhelyét vitte tovább, újabb példát szolgáltatva arra, hogy a család fiatalabb gyermeke folytatta a családi üzletet és az idősebbet taníttatták. Feltehetjük, hogy a szabóműhely nem tudta volna eltartani mindkét fiút és családjukat, ezért tanult az idősebb és lett belőle pap. Esetleg tudatos döntés eredménye volt a család részéről, mert jobb képességekkel rendelkezett az elsőszülött és ezért érte meg őt taníttatni. A további nyolc esetből háromban városi hivatalnok apa, két esetben iparos, három esetben pedig gazdálkodó, földbérelő apa választotta az egyházi hivatást gyermekének. Németh József (1831) édesapja ez utóbbit példázta: gazdálkodó volt, a fiát Temesváron taníttatta. Németh később sikeres pályát tudhatott magának az egyház kebelében, ami a püspöki tollnokságtól egészen a püspökségig vezetett. Oltványi Pál apja földbérelő volt, fiát a Pazmaneumban taníttatta, akiből aztán pápai kamarás, majd plébános lett. Szabó Antal, akinek az apja fazekasmester volt, a Piarista Gimnázium után papi szemináriumba ment és plébánosként működött Magyarszentmártonban.

Feltehetően az említett apák számára ez volt a kézenfekvő – tradicionálisnak nevezhető – út a felemelkedésre, de talán nem az egyetlen. Az 1823-ban született Dobó Miklós és testvére életútja egy másik stratégiát is bemutat számunkra. Az apa, Dobó János, gazdálkodó volt az Alsóvárosban, fia Temesváron tanult

teológiát, majd nagyon mozgalmas és sikeres pályát járt be Szegeden és Temesváron egyaránt. Dobó nála két évvel fiatalabb testvérének életútját is ismerjük, akit viszont a gazdálkodó apa jogi egyetemre küldött, majd Szegeden ügyvéd lett, később Budára költözött. A két Ivánkovits testvér esetében az üvegesmester apa ugyanezt a stratégiát alkalmazta. Idősebb fiát, az 1846-ban született Jánost a gimnázium után Temesvárra küldte teológiát tanulni. 1870-ben szentelték pappá és három év múlva már Szegeden káplán, majd a főreáliskola hittan tanára, városi hitoktató lett. 1885-ben rókusai plébános, majd 1887-ben országgyűlési képviselővé választották. 1850-ben született testvére, Sándor, a piaristákhoz járt, majd Pesten végzett jogot, ezt követően ügyvédi gyakorlatot folytatott, mígnem 1900-ban Szeged város főügyésze lett, 1907-es nyugdíjazásáig. Az Ivánkovits fiúk tehát végül mindketten saját pályájuk csúcsára értek Szegeden, sőt János azon kívül is, hiszen 1896-ban felsőházi tag, majd 1898-ban rozsnyói megyéspüspök lett. A papi és ügyvédi hivatás választása egy család biztos és előrelátó stratégiáját példázza gyermekei számára. A Dobó és az Ivánkovits fiúk életpályája egy nagyon sikeres szülői stratégia eredménye volt, tanították fiaikat és két különböző pályán indították el őket. Ezekről a példákról talán elmondható, hogy valamelyest összetettebb szülői stratégiára engednek következtetni, amely nemcsak a társadalmi presztízs elérését, hanem a tudás megszerzését is fontos célnak tartotta.

A tisztviselők legfőbb mobilitási útja az önálló apáktól vezetett a hivatalokig, vagyis ahogy a korabeli Pesten, úgy Szegeden is igaz volt, hogy a „tisztviselők egyik jellemző származási képlete a gazdag iparos apa hivatali állást vállaló fiáé.”¹³ A magánhivatalnokok és az igazságügyi igazgatás hivatalnokai között ugyanakkor sokkal kiegyensúlyozottabb az önálló apák és a hivatalnok apák jelenléte. A vizsgálatban sok olyan eset áll rendelkezésünkre, amely arra világít rá, mennyire volt jellemző az iparos vagy kereskedő apák gyermekeinek sikeres hivatali karrierje, ami akár a polgármesterségig vagy a főispánságig is vezethetett.

A legkorábbi példa erre az 1769-ben született Réh János életútja. Réh apja a Fekete Sas nevű kocsmá bérlóje volt. A történet azt mutatja meg, hogy a kocsmáros apa fia milyen, feltehetőleg tudatos szülői döntés következtében tudott feljebb lépni a foglalkozási hierarchiában. Réh János a Piarista Gimnázium után jogi egyetemet végzett Pesten, később tiszti ügyészként, majd főjegyzőként dolgozott Szegeden. A következő generációban az ő fia, (szintén) János (1812), ezen az úton tovább haladva még feljebb jutott, hiszen 1867 és 1872 között Szeged polgármestere is volt. Kisebbik fia, Ferenc (1814) pedig katonai pályára lépett, századosként szerelt le 1849-ben, majd városi írnokeként dolgozott. Szinte teljesen azonos szülői stratégiát példáz az 1822-ben született Fodor István karrierje, akinek apja, Fodor Ádám Ferenc felsővárosi kocsmáros és háztulajdonos szintén jogi egyetemre küldte fiát. Fodor ügyvédi vizsgáját követően Szegeden kezdte meg praxisát, majd nemzetőrnek állt. 1852-ben már Szeged aljegyzőjeként tevékenykedett és haláláig élénken részt vett a város közügyeiben. Az ő fia,

¹³ Tóth 1996: 31.

az 1858-ban született Károly, szintén jogi egyetemet végzett és pályája csúcsán polgármester-helyettes volt. Fontos és érdekes példái ezek a több generáción átívelő foglalkozási mobilitásnak. Jól látható, hogy ennek során az első két generáció közötti elmozdulás a legjelentősebb, melyet már csak kisebb lépések követtek a következő generáció tagjai részéről. Ezek az intergenerációs mobilitási lépések jelentős rang- és presztízsemelkedést eredményeztek, nemcsak az aktuális, de a következő generáció számára is.

Wöber György apja, János, kötelesemester volt, aki fiát, az 1809-ben született Györgyöt jogi egyetemre küldte. Az egyetem elvégzése után különböző városi hivatalokat viselt, míg eljutott a hierarchia csúcsát jelentő polgármesteri székbe. Wöber György 1849 és 1855 között állt Szeged élén, majd annak királyi biztosa lett. Esetében tehát az iparos apa által megtermelt anyagi haszon átváltása társadalmi presztízssé szintén igen jól sikerült. Ugyanezt célozta meg az 1814-ben született Götz János apja is, amikor fiát közhivatal elnyerése felé terelte. Idősebb Götz János Németországból költözött Szegedre és szappanfőzésből, kikötő- és hídbérletből igen jelentős vagyont halmozott fel, tizenhét házat birtokolt Szegeden és egyike volt a korai vállalkozóknak a városban. A legnagyobb adózók között találjuk. Mindezek mellett fontos közéleti szerepet is vállalt, többek között a Szeged Belvárosi Kaszinó egyik alapító tagja is volt. Fiát azonban nem saját vállalkozása továbbvitelére, hanem a hivatali lét nyugalma és megbecsültsége felé terelve, a rendi határvonal átlépésére sarkallta. Ennek érdekében a Piarista Gimnáziumba küldte, majd az ifjú János karrierje egy pontján a város aljegyzője lett. Dáni Ferenc ugyanennek a generációnak a tagjaként 1816-ban született, édesapja Dáni Balázs pékmester volt, ő pedig a gimnázium elvégzése és egy kis kitérő után jogi akadémiát végzett Pozsonyban. Aktív részese volt a forradalomnak és a szabadságharcnak, börtönbe is került, de ez sem vetette vissza hivatali előmenetelében, mert végül a főispánságig vitte Szegeden, Hódmezővásárhelyen és Kecskeméten is. Dáni pékmester igen jelentős tőkét adott gyermekei kezébe, hiszen Ferenc fiatalabb testvérei, József (1825) és Nándor (1829) szintén jogot végeztek és sikeres karriert futottak be.

Nincsenek említésre méltó eltérések az egymást követő generációkban. A trendek meglehetősen állandónak látszanak: az önálló apák gyermekeinek mobilitási útja a szellemi munkát igénylő foglalkozások felé vezetett. A felsőfokú végzettségűek közel fele jogi egyetemre járt, a kivételt itt a művészeti, kereskedelmi, katonai akadémiát végzettek képezték, illetve azok, akik bölcsész vagy teológia fakultást látogattak. A korabeli Szegeden az önálló-alkalmazott váltás volt az uralkodó irány az intergenerációs mobilitás tekintetében. Ezekben az esetekben az anyagi biztonságot megteremtő apai generáció fiait magasabbra kívánta juttatni a szegedi társadalom ranglétráján, és ezt nagyon modern és proaktív módon a tanulás segítségével igyekezett elérni. A fenti vizsgálat alapján azt mondhatjuk, hogy Szegeden a két legszelesebbnek nevezhető mobilitási csatorna az önállóaktól az ügyvédek vagy hivatalnokok felé vezetett.

ÖSSZEGZÉS

A fentiekben bemutatott elemzés szerint a vizsgált száz esztendőben a szegedi polgárcsaládok fiainak nagyobb hányada intergenerációs értelemben mobilisnak volt nevezhető. A mintában szereplőket minden generációban nagymértékű felfele irányuló mobilitás jellemezte és ebből következően a foglalkozások apáról fiúra való öröklésének aránya mindvégig igen alacsony volt.

Összességében megállapítható, hogy a szegedi társadalom itt elemzett szelvényében, az európai trendeknek megfelelően¹⁴ a legszélesebb mobilitási csatorna, a teljes, vizsgált időszakra nézve a kétkezi munkától a szellemi munkáig vezetett. Közelebbről azt mondhatjuk, hogy a fő mobilitási irány, a más vizsgálatokban is kimutatott módon, az önállóaktól az értelmiségi foglalkozásokig, hivatali posztokig vezetett.¹⁵ A fenti vizsgálat azonban arra is következtetni enged, hogy Szegeden nemcsak a 19. század második felében lett az önálló-alkalmazott váltás uralkodó intergenerációs mobilitási irány, hanem már korábban is ez az út volt a meghatározó.¹⁶ Ahogyan a 18. század eleji pesti háztulajdonosok esetében Bácskai Vera megállapította: „a társadalmi emelkedés szempontjából főleg a tisztviselő-értelmiségi pályák gyakoroltak vonzerőt”,¹⁷ úgy a 19. század elejétől a szegedi iparosok és kereskedők is főleg ebbe az irányba indították el fiaikat. Felfelé irányuló mobilitásuk azt célozta, hogy esetenként akár a rendi határokat átlépve, egy magasabb státuszú foglalkozási csoport, az értelmiségi vagy a tisztviselő réteg tagjaivá váljanak. A vizsgálat alapján továbbá azt is feltehetjük, hogy az iparosok és kereskedők csoportja sokkal inkább törekedett az utódai számára mobilitást jelentő utat választani, mint a más foglalkozási csoportokhoz tartozó szülők.¹⁸ Ennek a szülői stratégiának a követői a hivatali életet feltehetően elsősorban a rangemelkedés és a kiszámíthatóbb jövő reményében tartották kívánatosnak. Az itt bemutatott előremutató stratégia alkalmazását a modernizációs trendek, a rendi társadalom átalakulása és a polgárjog presztízsének hanyatlása alighanem együtt tették szükségessé. Azok a példák, melyek a fenti mintában megmutatták magukat, arra engednek következtetni, hogy a modern, előremutató szülői magatartás nem az apai foglalkozás vagy üzlet folytatására sarkallta gyermekeit, hanem az iskoláztatásban látta a következő generáció sikerének zálogát. Természetesen ennek előfeltétele volt az anyagi biztonság megteremtése, vagyis a sikeres üzlet, az okos felhalmozás. A mintában megjelenő apák a fiaik számára a jobb jövőt tehát az iskoláztatásuk finanszírozásával igyekeztek megalapozni.

A bemutatott testvér-életutak sok esetben a hagyományos és a modern felfogás párhuzamos meglétét példázták. A régi polgárságra jellemző

¹⁴ Sewel idézi Lipset és Bendix munkáját. Sewel 1976: 218.

¹⁵ Bódy–Szabó 1997: 320–321.

¹⁶ Gyáni–Kövér 2004: 179.

¹⁷ Bácskai 2007: 388.

¹⁸ A 19. század végi végi társadalmat vizsgálva ugyanezt a jelenséget figyelte meg Tom Ericsson is. Ericsson 1993: 178.

foglalkozásátörökítés alkalmazása az egyik, és az apa végzettségét, képzettségét meghaladó cél kitűzése a másik gyermek számára sokszor még együtt jelent meg egy családon belül. Ugyanakkor találtunk arra is példát, hogy több gyermek esetén is mindegyik számára a szellemi foglalkozások irányába jelölték ki az utat és sikeres esetben a stratégia a következő generációkban is tovább öröklődött. Egy-egy család fiainak több generációra kiterjedő vizsgálata azt is bebizonyította, hogy a legnagyobb távolságot a második generáció tagjai tették meg apjukhoz képest.¹⁹ A harmadik generáció tagjai egyes esetekben tovább emelkedtek, az apjukéval összevetve magasabb foglalkozási pozícióba kerültek, de kisebb utat tettek meg, mint apjuk a nagyapjukhoz képest. Nyilván ez utóbbi esetben nehezebb helyzetben is voltak, ha meg akarták haladni azt, amit apjuk elért. Más esetekben a harmadik generációs fiúknál már sokszor eltűnt a felfelé mobilitás, a foglalkozás átörökítése vette át annak helyét.

Volt-e tehát különbség a mintába került, a 19. században élt, beérkezett szegedi generációk mobilitása között? Röviden azt kell mondanom, hogy nem volt szembeszökő különbség, hiszen a fent kiemelt folyamatok már a 19. század kezdetén született, a húszas évekre aktívvá váló személyek esetén is megfigyelhetőek voltak. A mobilitás intenzitása azonban az időben előrehaladva kétségtelenül nőtt és ezzel együtt a hagyományosabb, mesterséget átörökítő, a folytonosságot fontosnak tartó stratégia alkalmazása is megritkult, átadva a helyét a rendi társadalom kereteit szétfeszítő foglalkozási mobilitási folyamatoknak.

FORRÁSOK

Czímer Károly 1929: *A Szeged-Belvárosi Kaszinó százéves története (1829–1929)*. Szeged.
Habermann Gusztáv 1992: *Adattár a szegedi polgár-családok történetéhez*. (Tanulmányok Csongárd megye történetéből 19.) Szeged.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bácskai Vera 2007: A pesti belváros háztulajdonosainak mobilitása. In: Bácskai Vera: *Városok és polgárok Magyarországon*. 1. kötet. Budapest, 375–402.
Bódy Zsombor – Szabó Zoltán 1997: A budapesti Kereskedelmi Akadémia 1860 és 1906 között végzett hallgatóinak rekrutációja és mobilitása. In: Sasfi Csaba (szerk.): *Iskola és társadalom*. (Zalai gyűjtemény 41.) Zalaegerszeg, 311–340.
Biblarz, Timothy J. – Bengtson, Vern L. – Bucur, Alexander 1996: Social Mobility Across Three Generations. *Journal of Marriage and Family* (58.) 1. 188–200. DOI: 10.2307/353387

¹⁹ Biblarz – Bengtson – Bucur 1996: 190.

- De Bellaigue, Christina 2019: Great Expectations? Childhood, Family, and Middle-Class Social Mobility in Nineteenth-Century England. *Cultural and Social History* (16.) 1. 29–46. DOI: 10.1080/14780038.2019.1574051
- Ericsson, Tom 1993: Social Mobility and the Urban Petite-Bourgeoisie: Sweden in a European Perspective. In: Miles, Andrew – Vincent, David (eds): *Building European Society. Occupational Change and Social Mobility in Europe, 1840–1940*. New York, 165–181.
- Gergely András 1985a: A polgárosodó város társadalma. In: Farkas József (szerk.): *Szeged története*. 2. kötet. Szeged, 484–512.
- Gergely András 1985b: A polgári társasélet szerveződése. In: Farkas József (szerk.): *Szeged története*. 2. kötet. Szeged, 713–715.
- Gyáni Gábor – Kövér György 2004: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest.
- Long, Jason 2013: The Surprising Social Mobility of Victorian Britain. *European Review of Economic History* (17.) 1. 1–23. DOI: 10.1093/ereh/hes020
- Makowski, Krzysztof 1993: Social Mobility in Nineteenth Century Poznan. In: Miles, Andrew – Vincent, David (eds): *Building European Society. Occupational Change and Social Mobility in Europe, 1840–1940*. New York, 92–116.
- Pinol, Jean-Luc 1993: Occupational and Social Mobility in Lyon from the Late Nineteenth to the Early Twentieth Century. In: Miles, Andrew – Vincent, David (eds): *Building European Society. Occupational Change and Social Mobility in Europe, 1840–1940*. New York, 116–140.
- Popp, Andrew 2021: “But to Cover the Shame:” Respectability, Social Mobility, and the Middling Sort in Early Nineteenth-century England. *Cultural and Social History* (18.) 4. 501–516. DOI: 10.1080/14780038.2021.1936747
- Sewel, William H 1976: Social Mobility in a Nineteenth-Century City: Some Findings and Implications. *Journal of Interdisciplinary History* (7.) 2. 217–233. DOI: 10.2307/202734
- Tóth Árpád 1996: Hivatali szakszerűsödés és a rendi minták követése. *Tanulmányok Budapest múltjából* (25.) 27–60.